

AHMET DEMİREL • İlk Meclis'in Vekilleri

AHMET DEMIREL 1957'de Trabzon'da doğdu. Orta öğrenimini 1976'da Darüşşafaka Lisesi'nde tamamladıktan sonra, 1980'de Boğaziçi Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi Bölümü'nü bitirdi. Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans çalışmasını, ardından 1993 yılında doktorasını tamamladı. 1981'de *Yurt Ansiklopedisi*'nin "sosyo-ekonomik yapı bölümü" koordinatörü olarak çalışma yaşamına atılan Demirel, şimdiye kadar çeşitli basın yayın kuruluşları ile piyasa ve kamuoyu şirketlerinde çalıştı. Halen Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışıyor ve Türkiye'nin yakın siyasi tarihiyle ilgili çalışmalarını sürdürüyor. Pek çok makale ve araştırmasının yanı sıra *Birinci Meclis'te Muhalefet: İkinci Grup* (İletişim Yayınları, 1994), *Ali Şükrü Bey'in Tan Gazetesi* (İletişim Yayınları, 1996), *Tek Partinin Yükselişi* (İletişim Yayınları, 2012), *Tek Partinin İktidarı* (İletişim Yayınları, 2013), *İsmet İnönü/Defterler (1919-1973)* (yay. haz., YKY, 2001), *Nihat Erim/Günlükler (1925-1979)* (yay. haz., YKY, 2005) başlıklı kitapları da yayımlanmıştır.

İletişim Yayınları 1474 • Araştırma-İnceleme Dizisi 247

ISBN-13: 978-975-05-0761-8

© 2010 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1-2. BASKI 2010-2014, İstanbul

3. BASKI 2017, İstanbul

EDITÖR Kerem Ünüvar

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Begüm Güzel

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

AHMET DEMİREL

İlk Meclis'in Vekilleri

Milli Mücadele Döneminde
Seçimler

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
BİRİNCİ BÖLÜM	
MONDROS MÜTAREKESİ'NDEN SON MECLİS-İ MEBUSAN'IN AÇILIŞINA (1918-1920)	11
İKİNCİ BÖLÜM	
MECLİS-İ MEBUSAN SEÇİMLERİ (1919)	39
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
MECLİS-İ MEBUSAN ÜYELERİNİN ÇEŞİTLİ KRİTERLERE GÖRE ÖZELLİKLERİ	61
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
TBMM SEÇİMLERİ VE ARA SEÇİMLER	73
BEŞİNCİ BÖLÜM	
1920-1923 ARASINDAKİ SİYASAL GELİŞMELER	103
ALTINCI BÖLÜM	
BİRİNCİ MECLİS MEBUSLARININ ÇEŞİTLİ KRİTERLERE GÖRE ÖZELLİKLERİ	161

SONUÇ YERİNE	
TOPLU KARŞILAŞTIRMA.....	181
EK I TABLOLARDA KULLANILAN KATEGORİLERİN AYRINTILARI.....	189
EK II SON MECLİS-İ MEBUSAN ÜYELERİ (12 Ocak 1920 - 18 Mart 1920).....	193
EK III BİRİNCİ MECLİS ÜYELERİ (23 Nisan 1920 - 11 Ağustos 1923).....	213
KAYNAKÇA.....	270

ÖNSÖZ

2008'de II. Meşrutiyet'in ilânının yüzüncü yıldönümü vesilesiyle, II. Meşrutiyet'in ilânından sonra yapılan seçimlerin tümünü ve bu seçimlerde seçilenleri çeşitli açılardan inceleyen bir çalışmaya koyulmuştum. Çalışmada bir hayli yol almıştım. Öte yandan bu çalışmaya paralel olarak erken cumhuriyet döneminde 1946'ya kadar yapılmış olan seçimler ve bu seçimlerde seçilenler için de benzer bir çalışma yürütüyordum. Kitapları Osmanlı'da Seçimler ve Tek Parti Döneminde Seçimler başlıkları altında iki cilt olarak tasarlıyordum.

Çalışma ilerledikçe son Meclis-i Mebusan üyelerinin 1908, 1912 ve 1914'te toplanan önceki Meclis-i Mebusanlara seçilenlerden ve Birinci Meclis üyelerinin de 1923, 1927, 1931, 1935, 1939 ve 1943'te seçilen tek parti dönemi mebuslarından önemli farklılıklar gösterdiğini bir kez daha gördüm. Buna karşılık son Meclis-i Mebusan ile birinci TBMM arasındaki süreklilik bir kez daha somut olarak karşıma çıktı: Son Meclis-i Mebusan'a seçilmiş olan 169 mebusun sadece 36'sı (yüzde 21,3) önceki Meclis-i Mebusanlara da seçilmişti. Buna karşılık söz konusu 169 mebusun 92'si (yüzde 54,4) Birinci Meclis'te de vardı. Söz konusu 92 kişinin 88'i 1920'de yapılan seçimlere katılmadan, Meclis-i Mebusan üyesi sıfatıyla, parlamenter yaşa-

mını 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan birinci TBMM'de sürdürmüş, 4'ü ise 1919'dan sonra 1920'de yapılan seçimlere de katılarak Ankara'ya geçmişti.

1923'ten başlayarak Halk Fırkası merkezden aday gösterme uygulamasına geçtiğinden ve iki dereceli seçimler sonucunda bu adaylar kolaylıkla seçilip TBMM'ye girdiklerinden, merkezden aday göstermenin son derece kısıtlı olduğu 1920 seçiminde seçilip Birinci Meclis'e girmeyi başaranlar 1923 ve daha sonrasında ciddi biçimde tasfiyeye uğramışlardı.

Bu durum karşısında çalışmamı üç kitaba bölmeyi daha sağlıklı buldum ve 1908-1918 arasını ayrı bir kitap; 1923-1945 arasını yine ayrı bir kitap olarak yayımlamanın daha uygun olduğunu düşündüm. Osmanlı Meclis-i Mebusanlarından tek parti dönemi meclislerine geçiş meclisleri olarak düşündüğüm son Meclis-i Mebusan ve birinci TBMM ile ilgili çalışmalarımı ise bu kitapta toparlama yoluna gittim.

Sanıyorum bu ara kitabın birkaç önemli yanı var. Her şeyden önce, son Meclis-i Mebusan üyeleri hakkında daha önceden bazı çalışmalar olsa da, sanırım bu kişilerle ilgili ayrıntılı bir liste ilk kez burada yayımlanıyor. Önceden yayımlanan listelerde karşılaştığım sorunları burada gidermeye çalıştım, mebusların soyadlarını, önceki ve sonraki parlamenter yaşamlarını, yaş, doğum yeri, eğitim, meslek vb. bazı kriterler açısından özelliklerini belirtmeye çalıştım.

Bundan 16 yıl önce yayımlanan *Birinci Meclis'te Muhalefet: İkinci Grup* adlı incelememde kitabın hacmi nedeniyle 1920 seçimlerinin ayrıntıları üzerinde yeterince duramamıştım. Burada o eksikliği de gidermeye çalıştım. Ayrıca söz konusu 16 yıl içinde haklarında önceden yeterli bilgi bulamamış olduğum mebusların çoğu hakkında yeni bilgiler bulma şansım oldu. Bütün bunları bir araya getirip Birinci Meclis'le ilgili önceden yayımlamış olduğum tablolardaki ufak tefek yanlışları da burada düzelttim. Önceki kitabımın yeniden yayımlanması halinde bunları orada da düzeltme fırsatı bulacağımı düşünüyorum.

Bu cildin devamı olacak olan tek parti dönemine ilişkin kitabımı da bu yıl içinde yayımlamayı tasarlıyorum. Osmanlı cildi

herhalde epeyce vakit alacak. Şimdilik pek emin değilim ama, belki ileride 1946-1960 dönemi için de benzer bir kitap hazırlayabilirim.

Kitabın hazırlanma sürecinde hem kitabın içeriğine katkıda bulunarak hem de ev içi sorumluluklarımı üzerimden alarak sonsuz yardımda bulunan sevgili eşim Meral Demirel'e, kendisine ayırmam gereken zamanın çoğunu bu kitap için ödünç aldığım gibi, üstüne bir de son kontroller sırasında çok yardımını aldığım sevgili oğlum Ali Yağmur Demirel'e, yine kontrollerde yardımcı olan öğrencim Edagül Türker'e ve her zamanki gibi yanı başımda olan Yücel Demirel'e teşekkür ediyorum. İletişim Yayınları'nın bütün çalışanları da başta Kerem Ünüvar ve Tanıl Bora olmak üzere büyük bir teşekkürü hak ediyor. Onlara da teşekkür borçluyum. Bu kitabı Darüşşafakalı sınıf arkadaşlarıma (1976'lılar) armağan ediyorum.

AHMET DEMIREL
Kanlıca, Mart 2010

BİRİNCİ BÖLÜM
**MONDROS MÜTAREKESİ'NDEN
SON MECLİS-İ MEBUSAN'IN AÇILIŞINA
(1918-1920)**

30 Ekim 1918'de Ege Denizi'ndeki Limni Adası'nın güney kıyısında küçük bir liman kenti olan Mondros'ta demirli bulunan *Agamemnon* zırhlısında, İngiltere hükümetinin müttefikleriyle birlikte yetkili kıldığı amiral Calthorpe ile Osmanlı bahriye nazırı Hüseyin Rauf [Orbay], hariciye müsteşarı Reşat Hikmet ve erkân-ı harbiye-i umumiye kaymakamı Sadullah beyler Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletleri karşısındaki konumunu belirleyen 25 maddelik Mondros Mütarekesi'nin kararlaştırıp imzaladılar. Mütarekenin koşulları son derece ağırdı. Anlaşmanın birinci maddesiyle Karadeniz'e geçiş güvenliğini sağlamak üzere, Çanakale ve İstanbul boğazlarının denetimi İtilaf Devletleri'nin eline geçiyordu. Beşinci madde uyarınca sınır güvenliği ve iç güvenlik için İtilaf Devletleri'yle birlikte kararlaştırılacak sayıdaki asker dışındaki Osmanlı ordusu tamamen terhis edilecekti. Anlaşmanın özellikle 7. ve 24. maddeleri Anadolu'nun işgal edilmesinin zeminini hazırlıyordu. Yedinci maddeye göre İtilaf Devletleri güvenliklerine yönelik bir durumun ortaya çıkması halinde istedikleri stratejik noktaları ele geçirme hakkına sahiptiler. 24. maddeye göreyse İtilaf Devletleri Erzurum, Van, Elazığ, Bitlis, Diyarbakır ve Sivas olmak üzere altı vilayette karışıklık çıkması halinde buraların herhangi bir bölümünü işgal edebilecekti.

Mütarekenin imzalanmasının hemen ardından İttihat ve Terakki'nin önde gelen yöneticileri Enver, Talat ve Cemal paşalarla Bahaettin Şakir Bey, bir Alman gemisiyle yurt dışına kaçtılar (bu liderlerden Enver Paşa dışındakiler 1921-1922'de Ermenilerin düzenlediği suikastlar sonucunda öldürüldü. Enver Paşa ise 1922'de Türkistan'da Kızıl Ordu birliklerine karşı çarpışırken öldü).

13 Kasım 1918'de, 55 savaş gemisinden oluşan İtilaf donanması, mütarekenin birinci maddesi doğrultusunda, İstanbul limanına demir atarak işgali başlattı ve Amiral Calthorpe İngiliz yüksek komiserliğine atandı. Olanca ağırlığına rağmen, Osmanlı tarafı, mütarekenin imzalandığı günlerde, ülkede Boğazlar bölgesi dışında hiçbir yerin işgal edilmeyeceği umut ve inancındaydı. Oysa İstanbul'un işgalinin hemen ardından mütarekenin yedinci maddesi hızla devreye sokuldu ve ülkenin değişik yöreleri İngiliz, Fransız ve İtalyan kuvvetlerince işgal edildi: İngilizler Çanakkale, Eskişehir, Kütahya, Afyon, Samsun, Merzifon ve Erzurum'a görece küçük sayıda askerî kuvvetler gönderdi. Fransızlar mütarekenin imzalanmasından sonra işgal edilen Musul'daki haklarını İngilizlere devrettiler, ama mütarekenin onuncu maddesine dayanarak Toros tünellerini ve Adana yöresini; İtalyanlar Ege ve Akdeniz kıyılarının bir bölümü (Kuşadası, Bodrum, Marmaris, Fethiye, Antalya) ile Burdur ve Konya'yı işgal ettiler.

Öte yandan İtilaf Devletleri'nin, savaş sırasında yönetimle olan İttihat ve Terakki hükümetinden hesap sorma çabaları giderek artıyordu. İttihat ve Terakki karşıtı bu tutum, bir anlamda, mütarekenin imzalanmasından üç ay kadar önce tahta çıkmış olan Padişah Vahdettin'in İttihatçılara karşı tutumuyla örtüşüyordu. İttihat ve Terakki hükümeti, yönetimi boyunca bütün gücü elinde tutarak saltanat kurumunu ikinci plana itmişti ve şimdi bunun hesabının sorulması için bir fırsat ele geçmişti. Vahdettin, selefi Mehmet Reşat'ın aksine, siyasete etkin bir biçimde katılma ve siyaseti yönlendirme konusunda çok istekliydi. Bu ortam içinde önde gelen İttihatçılar hakkında soruşturma ve kovuşturmalar yoğunlaşmış, suçlu görülenler birbiri ardına tutuklanmaya başlanmıştı.